

การวิเคราะห์ตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ

นันทิชา ณ โนนชัย^{1*}

Received: 8 December 2022 / Revised: 30 January 2023 / Accepted: 1 February 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์ตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ โดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา และสังเกตการณ์จากการแสดงของตัวละครนางที่มีการใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงโขน ละคร พบว่า สามารถจำแนกประเด็นการวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็น คือ 1) ความเป็นมาของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรม คือ นางสีดา นางศรีมาลา นางมโนห์รา และนางดรสา ที่มีจุดประสงค์การใช้ไฟพิธีกรรมที่เหมือน หรือแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับโครงเรื่อง ศาสนาและวัฒนธรรมของการแสดงแต่ละเรื่อง 2) การวิเคราะห์ตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมประกอบการแสดงโดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ เพื่อเปรียบเทียบตัวละครนางกับสัตว์แต่ละทิศ คือ กระต่าย อินทรี หงส์ และหมี ว่ามีลักษณะนิสัยแบบใดเมื่อต้องอยู่ในสถานการณ์ที่มีไฟพิธีกรรมในการแสดงแต่ละเรื่อง จากการศึกษาพบว่า นางสีดา จะมีความเป็นหนูมากที่สุด เนื่องจากเป็นคนที่มีจิตใจดี ซื่อสัตย์ ใส่ใจความรู้สึกของผู้อื่นมากกว่าความรู้สึกของตัวเอง นางศรีมาลา จะมีความเป็นกระต่ายมากที่สุด เนื่องจากเป็นคนที่กำลังใจได้ กล้าเสีย กล้าเสี่ยงที่จะกระทำการที่ตนตั้งใจไว้ให้สำเร็จ นางมโนห์รา จะมีความเป็นอินทรีมากที่สุด เนื่องจากเป็นคนที่ไม่ชอบให้ใครมาบังคับ ชอบวางแผนในการหาทางหนีจากสิ่งที่ตนไม่ยอมทำตาม และนางดรสา จะมีความเป็นกระต่ายมากที่สุด เนื่องจากเป็นคนที่มีความเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญที่จะฆ่าตัวตามสามเณรตามประเพณีที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าตัวละครนางทั้ง 4 ตัวมีความเหมือนและแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับภูมิหลัง สภาพแวดล้อม สังคม และศาสนาของแต่ละตัวละคร จึงทำให้ต้องแสดงออกในลักษณะนิสัยหรือบุคลิกแบบนั้น และทำให้เราเข้าใจในตัวละครนางทั้ง 4 ตัวมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ตัวละครนาง, ไฟพิธีกรรม, นาฏศิลป์ไทย, ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ

^{1*}วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

*E-mail: nanticha957@gmail.com

An Analysis of Female Characters Related to Ritual Fires in Thai Traditional Dancing by Using the Celtic Wheel Theory

Nanticha Nanonchai^{1*}

Abstract

The purpose of the study was to analyze the female characters related to ritual fire in Thai Traditional Dancing by using the Celtic wheel theory by studying from documents, textbooks, and observing from the performance of female characters with the use of ritual fire in Khon performances. The data was analyzed in two points; 1) The history of female character involved in the ritual fire. The female characters; Sida, Srimala, Manohra and Dorsa who had difference purposes of using a ritual fire depending on the storyline, religion and culture, and 2) An analysis of female characters to comparing female characters with animals in each wheel in Celtic wheel theory; bull, eagle, rat and bear. To find out the personality in each situation of the story that involve ritual fire. The results of the study were as follows: 1) Sida had the most rat-like character because she was a good-hearted, honest, and caring person, 2) Srimala had the most bull-like character because she was a person who is brave, enterprising, and venturesome to accomplish her intention, 3) Manohra had the most eagle-like character because she was had freedom to live, and 4) Dorsa had the most bull-like character like Srimala because she was resolute and courageous to commit suicide according to the customary husband which must be strictly adhered to do.

From the analysis, all 4 female characters was similar and differ depending on the background, environment, society and religion of each character. The study of characters analysis by using Celtic wheel theory can makes us understand more about all 4 of female characters.

Keywords: Female Characters, Ritual Fire, Thai Traditional Dancing, Celtic Wheel Theory

^{1*}Roi Et College of Dramatic Arts Bunditpatanasilpa Institute, Ministry of Culture

*E-mail: nanticha957@gmail.com

บทนำ

นาฏศิลป์เป็นศิลปะการฟ้อนรำที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นด้วยความประณีตงดงาม ให้ความบันเทิง อันโน้มน้าวอารมณ์และความรู้สึกของผู้ชมให้คล้อยตาม ซึ่งการแสดงแต่ละชุดของนาฏศิลป์ไทย นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความบันเทิงแล้วนั้นยังมีวัตถุประสงค์อื่นที่แตกต่างกันออกไป เพื่อสื่อสารให้ผู้ชมเข้าใจ เช่น การแสดงที่บอกถึงความเป็นมา วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรมของการแสดงชุดนั้น ซึ่งในแต่ละชุดการแสดงจะมีความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรมที่คล้ายและแตกต่างกันออกไปบ้างขึ้นอยู่กับศาสนา วัฒนธรรม รวมไปถึงเพศสภาพของตัวละครในเรื่อง หรือในการแสดงชุดนั้นไม่ว่าจะเป็นตัวยักษ์ ลิง พระ หรือ ตัวนาง ก็จะมีการแสดงที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ยกตัวอย่าง การแสดงของตัวนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดง โขน ละคร เป็นต้น

จากการสัมภาษณ์ อาจารย์บุญนาค ทรรทรานนท์ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์และการละคร ได้กล่าวถึงการแสดงนาฏศิลป์ไทยของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมนั้น ส่วนมากพบในตัวละครหลักในเรื่องหรือในการแสดงชุดนั้น ได้แก่ 1) นางสีดา ชุดสีดาลุยไฟ ในโขนเรื่อง รามเกียรติ์ 2) นางครุฑ ตอนแบหาลา ในละครใน เรื่อง อิเหนา 3) นางมโนห์รา ตอนบูชาขลุ่ยในละครนอก เรื่อง มโนห์รา และ 4) นางศรีมาลา ตอนสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ ในละครนอกเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน (บุญนาค ทรรทรานนท์, สัมภาษณ์)

ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการแสดงของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมนั้นปรากฏในการแสดงหลายประเภท ทั้งโขน ละครใน และละครนอก ซึ่งอาจจะมีการแสดง ที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไปตามบทบาทหรือลักษณะของตัวละครแต่ละเรื่อง บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมาย เพื่อวิเคราะห์ตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ เพื่อที่จะทำให้รู้จักตัวละครนั้นมากขึ้นว่าตัวนางในการแสดงแต่ละเรื่องมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ทั้งลักษณะนิสัยและความคิดที่ต้องกระทำพิธีกรรมเกี่ยวกับไฟ โดยเชื่อมโยงระหว่างพฤติกรรมของตัวละครกับสัตว์ 4 ชนิด ได้แก่ กระต่าย อินทรี หนู และหมี ซึ่งมีจุดแข็งและจุดอ่อนแตกต่างกันออกไป โดยศึกษา สืบค้น รวบรวมข้อมูลจากการแสดงมีการใช้ไฟพิธีกรรมของตัวละครนางในการแสดงนาฏศิลป์ไทยทั้งประเภทโขน และละคร

จากการวิเคราะห์ตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทยโดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ สามารถจำแนกประเด็นการวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็น คือ 1) ความเป็นมาของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรม 2) ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ และผลการวิเคราะห์สังเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ โดยมีข้อมูลดังนี้

1. ความเป็นมาของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรม

จากการศึกษาความเป็นมาของตัวละครนางที่เกี่ยวข้องกับไฟพิธีกรรมประกอบการแสดงทั้งโขน และละครมีทั้งหมด 4 ตัวละคร ดังนี้

ภาพที่ 1 การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดา จากการแสดงโขน เรื่อง รามเกียรติ์
ที่มา : กรมศิลปากร, 2557 น. 105

1.1 นางสีดา: การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ (ลุยไฟ) ในการแสดงโขนเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนสีดาลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ โดยการเดินลุยไฟว่านางซื่อสัตย์ต่อพระรามถึงจะไปอยู่เมืองยักษ์เป็นเวลานาน เพราะเชื่อกันว่าพระอภัยมณีเป็นเทพเจ้าแห่งไฟ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อระหว่างมนุษย์กับทวยเทพบนสวรรค์ที่มีอำนาจ ดังนั้นจึงเชื่อกันว่าไฟเป็นเครื่องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ โดยเนื้อเรื่องในตอนนี้มีอยู่ว่านางสีดาได้อธิษฐานต่อหน้าเทวดาทั้งหลายว่าหากนางไม่ซื่อสัตย์ต่อพระรามไปรักชายอื่นนอกเหนือจากพระราม ขอให้ไม่สามารถเดินลุยไฟได้อย่างปลอดภัย เมื่อนางอธิษฐานเสร็จก็เสด็จไปบนกองเพลิง ซึ่งลูกโซติช่วงด้วยอำนาจแห่งความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีอย่างแท้จริง จึงบังเกิดดอกบัวทองผุดขึ้นมารองรับพระบาทของนางสีดาทุกอย่างก้าว ทำให้นางสีดาเสด็จไปโดยไม่รู้สีกว่ากองไฟนั้นร้อนเป็นอศรรายต่อเทวดาวานร และยักษ์ทั้งหลายที่ร่วมพิธีการทำพิธีลุยไฟของนางสีดาจึงสำเร็จด้วยดีเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงความรัก และความภักดีของนางสีดาที่มีต่อพระรามให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาเทวดาและคนทั้งหลาย (พระพุทธรูปยอผ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2540: 453)

ภาพที่ 2 นางศรีมาราลาญไฟจากการแสดงละครนอก เรื่อง ขุนช้างขุนแผน
ที่มา : นพวรรณ คงสาธิตพร, 2562

1.2 นางศรีมาลา: การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ (ลุยไฟ) ในการแสดงละครนอกเรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน ตอน นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์เหมือนนางสีดา โดยการลุยไฟนี้เป็นจารีตนครบาลข้อหนึ่งที่มีความเชื่อว่าไฟเป็นเครื่องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเนื้อเรื่องในตอนนี้มีอยู่ว่านางสร้อยฟ้าได้เกิดความอิจฉานางศรีมาลา เนื่องจากพระไวยรัก นางศรีมาลามากกว่าและน้อยใจที่ย่าทองประศรีต่อว่า นางสร้อยฟ้าจึงให้เถรवादทำเสน่ห์ใส่พระไวยจนมีอาการแปลก ชอบบอละवाद พลายชุมพลจึงไปฟ้องขุนแผน(พ่อ) ให้ไปตักเตือนและเกิดทะเลาะวิวาทกันจนเรื่องถึงพระพันวษาจึงให้จัดพิธีลุยไฟเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ว่าใครพูดโกหก จากนั้น นางศรีมาลาจึงได้เดินลุยไฟโดยไม่เป็นอันตรายแต่นางสร้อยฟ้ากลัวจึงไม่ลุยไฟ พระพันวษาจึงสั่งประหารชีวิตแต่นางศรีมาลาทูลขอชีวิตช่วยไว้เพื่อให้เห็นแก่ลูกในครรภ์ของนางสร้อยฟ้า พระพันวษาจึงอภัยแต่ขับไล่ให้สร้อยฟ้ากลับเมือง (กรมศิลปากร, 2535)

ภาพที่ 3 การแสดงของนางมโนห์ราเพื่อจะหนีการบูชาตัณหา ในการแสดงละครนอก เรื่อง มโนห์รา

ที่มา : บุญนาค วรรณานนท์, 2562: 8

1.3 นางมโนห์รา : การฆ่าตัวตายบูชาเทพเจ้า (บูชาตัณหา) ในการแสดงละครนอกเรื่อง มโนห์รา ตอน มโนห์ราบูชาตัณหา เป็นการแสดงที่เกี่ยวกับไฟ โดยในตอนนี้มีเนื้อเรื่องว่า นางมโนราห์เป็นชายาของพระสุธน โอรสท้าวอาทิตย์วงศ์ผู้ครองนครปัญจาล ในขณะที่พระสุธนออกทัพไปปราบข้าศึก ท้าวอาทิตย์วงศ์ทรงสุบินนิมิตประหลาด ซึ่งปुरुหิตผู้ริษยาทำนายว่าเป็นนิมิตร้ายจะต้องสะเดาะเคราะห์ด้วยการนำสัตว์มีชีวิต รวมทั้งนางมโนราห์มาบูชาตัณหา แม้จะทรงสงสารนางมโนราห์แต่ด้วยความหวาดกลัวภัยพิบัติจะเกิดแก่พระองค์ท้าวอาทิตย์วงศ์จึงทรงยินยอม เมื่อเริ่มพิธีนางมโนราห์ไม่เห็นทางที่จะหนีรอดได้จึงคิดอุบายทูลขอปีกและหางของนางเพื่อจะนำมาใช้ร้ายรำตามแบบกิ้งกือรังดงามให้ทอดพระเนตรเป็นครั้งสุดท้าย ท้าวอาทิตย์วงศ์ก็ทรงประทานอนุญาต นางมโนราห์รับปีกและหางมาสวมใส่ร้ายรำไปกลางกล่าถึงพระสุธนไปพลาง แล้วนางก็บินขึ้นฟ้าหนีไปยังนครไกลลาศ (กรมศิลปากร, 2498: 2)

ภาพที่ 4 การแสดงชุด ดรสาแบบหลา จากการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา

ที่มา : บุณนาค ทรรทรานนท์, สืบค้นเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2562

1.4 นางดรสา : การฆ่าหรือประหารชีวิต (แบบหลา) ในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ตอน ดรสาแบบหลา เป็นการแสดงที่เกี่ยวกับพิธีกรรม เรียกว่า “พิธีสตี” ประเพณีของผู้หญิงชาวฮินดู ในประเทศอินเดียที่หญิงหม้ายจะต้องฆ่าตัวตายในพิธีศพของสามี โดยการกระโดดเข้ากองไฟที่เผาศพของสามีจนถูกเผาตายตามไปด้วยกัน (สุนทร ณ รังสี, 2545: 26) โดยในการแสดงตอนนี้ มีเนื้อเรื่องว่า ระตูปุศลินาได้ไปแต่งงานกับนางดรสา ระหว่างทางกลับได้มาตั้งพลับพลาพักใกล้กับอิเหนาที่ได้เสด็จประพาสป่า ซึ่งได้เกิดเหตุด้วยความที่ระตูปุศลินาเป็นคนที่ช่างโมโหอยู่แล้วจึงเกิดการต่อสู้กันขึ้น ฝ่ายนางดรสาได้กล่าวทัดทานตามประสาผู้หญิง ซึ่งใช้สำนวนทัดทานที่อ่อนหวาน และเป็นเหตุผลแต่ก็มีได้เป็นผลอย่างไร จนในที่สุดระตูปุศลินาก็พ่ายแพ้ถูกบั่นทอนฆ่าตาย นางดรสาซึ่งเป็นหม้ายมีความเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมากจึงได้ทำพิธีสตี คือ การเผาตัวตายตามสามีซึ่งเป็นของฮินดู (นิรมล เจริญหลาย, 2545: 227)

2. แนวคิดทฤษฎีกลองสี่ตัว 4 ทิศ

กิจกรรมสี่ตัว 4 ทิศหรือผู้นำ 4 ทิศ เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมจิตปัญญาที่มีจุดประสงค์ เพื่อให้เข้าใจตนเองจากภายในและเข้าใจผู้อื่น โดยเป็นต้นทุนนำไปสู่การดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ให้งานได้ผลและคนเป็นสุข โดยเราใช้การเสริมความเข้าใจในนิสัย และข้อดีข้อเสียของตนเอง เพื่อพร้อมปรับและเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความยืดหยุ่นในตนเอง เพื่อพร้อมรับกับภาวะทั้งภายนอกและภายในที่มีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นแนวคิดจิต 6 แนวทฤษฎีจิตวิทยาการศึกษาของยุโรป (ธีระวุฒิ ศรีมิ่งคละ, 2559) โดยมีส่วนเนื้อหา ดังนี้

ภาพที่ 5 กงล้อสัตว์ 4 ทิศ

ที่มา :ธีระวุฒิ ศรีมังคละ, 2559

2.1 กระตึง (ทิศเหนือ, โทสะจริต, ฐานกาย, ธาตุไฟ) ธาตุไฟ ใจร้อน โทสะจริต ดุดัน ขยัน ประจักษ์หน้า กล้าแสดงออก รักเพื่อนพ้อง จริ่งใจ ตรงไปตรงมา จิตคิดไว ใจเร็ว ตอบสนองเร็วทันใจ ทำอะไรจริงจัง อุดมการณ์ ผู้นำ มุ่งมั่น นักปฏิบัติ ใช้พลัง ไม่ค่อยระวัง ชอบอยู่แนวหน้า บ้าพลัง หวังอำนาจ ทะเลาะขัดแย้งได้ง่าย โมโหร้าย ไม่รักชาน้ำใจ

2.1.1 การเสริมกระตึง คือ ฝึกทำทันที ฝึกไม่สนใจเรื่องไม่ควรสน ฝึกคิดให้น้อยทำให้มาก

2.1.2 การลดกระตึง คือ วรรณกลิน 4 พรหมวิหาร 4 (ตามแนวทางพุทธ) หรือ ฝึกไตร่ตรองมากขึ้น ฝึกความใจเย็น และฝึกใส่ใจผู้อื่นมากยิ่งขึ้น

2.2 หนู (ทิศใต้, ราคะจริต, ฐานใจ, ธาตุน้ำ) ธาตุน้ำ อ่อนไหว ใจดี ใส่ใจรายละเอียด เล็ก ๆ น้อย ๆ ใส่ใจความรู้สึก และอารมณ์ของคนรอบข้าง ชอบช่วย ชอบให้ ใจอ่อน ขี้สงสาร มนุษย์สัมพันธ์ดี ไม่เรียกร้อง ประนีประนอมเก่ง ไม่เปิดเผย ขี้อาย ชอบน้อยใจว่าไม่ให้ความสำคัญ เรียบง่าย ทำทุกอย่างให้คนข้าง ๆ รู้สึกดี เข้าได้กับทุกคน ประสานงานเก่ง มักเป็นราคะจริต บางทีช่วยจนไม่คิด ทำให้ตนเองเดือดร้อน

2.2.1 การเสริมหนู คือ ฝึกเอาใจผู้อื่นมาใส่ใจตนเองมากขึ้น ฝึกมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และฝึกความรักความเมตตาต่อผู้อื่น เป็นต้น

2.2.2 การลดหนู คือ อสุภะ 10 นวสี 9 กายคตานุสสติ (ตามแนวทางพุทธ) หรือ การฝึกให้มองโลกตามความเป็นจริง มีดีชั่วและไม่ดีไม่ชั่ว ฝึกสติเห็นกายตามจริง และเห็นใจตามจริง

2.3 อินทรี (ทิศตะวันออก, วิตกจริต, ฐานจิต, ธาตุลม) ธาตุลม มีลมเป็นฐาน สายตามองไกล ชอบพูด วิสัยทัศน์กว้างไกล มองได้จากที่สูง เห็นภาพรวม เชื่อมโยง จิตคิดไว ชอบการเปลี่ยนแปลง ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำไว รวดเร็ว รักอิสระ นักฝัน สนใจทุกเรื่อง อยากรู้ทุกอย่าง นักวางแผน ชอบสิ่งเหนือความคาดหมาย ขี้หงุดหงิด ไม่ชอบอยู่ในระบบ ระเบียบ หรือกฎเกณฑ์ ชอบสนุกสนาน มีสีสัน

2.3.1 การเสริมอินทรี คือ ฝึกคิดนอกกรอบ ฝึกพูด ฝึกอ่าน ฝึกคิดสร้างสรรค์ เป็นนักเรียนรู้ฝึกวางแผน คาดการณ์ และตีความ ฝึกมองภาพกว้างไกล เป็นต้น

2.3.2 การลดอินทรี คือ อานาปานสติ กลืนทั้ง 6 คือ ปฐวีกลืน อาโปกลืน เตโชกลืน วาโยกลืน อาโลกลืน อากาสกลืน (ตามแนวทางพุทธ) หรือ ฝึกพูดให้น้อยทำให้มาก ฝึกสมาธิ ความตั้งมั่น ฝึกสติ ฝึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ฝึกทำงานเป็นขั้นตอนไปทีละอย่าง ฝึกรับฟังผู้อื่น อย่างสงบใจ เป็นต้น

2.4 หมี (ทิศตะวันตก, โมหะจริต, ฐานคิด, ธาตุดิน) ธาตุดิน หนักแน่น มั่นคงจิตนี้ ไม่ชอบเปลี่ยนแปลง ไม่ต้องการแบกรับความเสี่ยง คิดวิเคราะห์ วิจัย ต้องเป็นไปตามขั้นตอนมีโลกส่วนตัว สันโดษ นักวางแผน คิดล่วงหน้า ยึดกติกา กฎเกณฑ์ ใจเย็น มีหลักการสูง ทำอะไรเคร่งเครียด ไม่ยืดหยุ่น สื่อสารยาก คิดการณ์ไกลแบบแคบ ๆ เชื่อว่าทำอะไรซ้ำ ๆ จะสำเร็จและมีประสิทธิภาพ

2.4.1 การเสริมหมี คือ ฝึกคิดถึงกรอบ กฎเกณฑ์ทางสังคม มีหลักวิชาการและทฤษฎีในการทำกิจอยู่เสมอ อ่านให้มาก เรียนรู้ให้มาก เป็นต้น

2.4.2 การลดหมี คือ อานาปานสติ (ตามแนวทางพุทธ) หรือ ฝึกคิดในกรอบให้น้อย แต่ปฏิบัติหาความรู้จากประสบการณ์ตรงให้มาก ฝึกคิดนอกกรอบ คิดสร้างสรรค์ ไม่ยึดกฎเกณฑ์ทางสังคม ฝึกยืดหยุ่น และออกไปหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ทางการทำงาน เป็นต้น

สรุปได้ว่าทฤษฎีสัตว์ 4 ทิศ เป็นทฤษฎีจิตปัญญาในการเข้าใจตนเองและผู้อื่นเพื่อดำรง อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยสัตว์ทั้ง 4 ตัว เป็นตัวตนที่อยู่ในตัวเราทุก ๆ ตัว แต่จะแสดงออกมาต่างกันออกไป ซึ่งถ้ามีในตัวใดตัวหนึ่งมากเกินไปก็ไม่ดี น้อยเกินไปก็ไม่ดี เพราะมีจุดเด่นและจุดด้อยแตกต่างกันคนละทิศ เมื่อใคร่ครวญเห็นจุดด้อย เราต้องเสริม และเมื่อจุดเด่นที่มากเกินไปเราต้องลดตัวตนนั้นลง ซึ่งในแนวทางที่จะเพิ่มหรือลดนั้นคนที่ตอบได้ดีที่สุด คือ ตนเองเท่านั้น

3. ผลการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีงูสี่สัตว์ 4 ทิศ

จากการศึกษาบทบาทตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทยในข้างต้น ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีงูสี่สัตว์ 4 ทิศ มาใช้ในการวิเคราะห์บทบาทและลักษณะของแต่ละตัวละครว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรที่ต้องกระทำพิธีกรรมที่ใช้ไฟ เพื่อความรักหรือเพื่อคนรัก ได้แก่ นางสีดา นางศรีมาลา นางมโนห์รา และนางดรา ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลมาใช้ทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องและสังเกต บทบาทในการแสดงของแต่ละตัวละครจึงได้ผลการวิเคราะห์ตามทฤษฎีงูสี่สัตว์ 4 ทิศออกมา โดยจะเรียงลำดับตามชนิดของสัตว์ที่ตรงกับลักษณะของตัวละครนั้นจากมากไปหาน้อย จึงได้ผลการวิเคราะห์ ดังนี้

3.1 นางสีดา

การวิเคราะห์ตัวละครนางสีดาโดยใช้ทฤษฎีงูสี่สัตว์ 4 ทิศ ในการแสดงโขน เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน สีดาลุยไฟ เป็นการรำเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดาที่มีต่อพระราม จะเห็นได้ว่านางมีความซื่อสัตย์และความกล้าเป็นอย่างมากในการเดินลุยไฟ พบว่า นางสีดามีความเป็นหนูมากที่สุด เนื่องจากนางสีดามีมนุษยสัมพันธ์ดีกับผู้อื่นเสมอ ใส่ใจรายละเอียด ความรู้สึกและอารมณ์ของคนรอบข้าง โดยการขอพิสูจน์ตนเองว่าบริสุทธิ์เพื่อไม่ให้พระรามโดนตีหรือนินทาได้ ไม่เปิดเผยความรู้สึกตัวเอง แต่จะทำทุกอย่างให้คนข้าง ๆ รู้สึกดี บางที่ช่วยจนไม่คิดทำให้ตนเองเดือดร้อน ลำดับต่อมามีความเป็นหมี กล่าวคือเป็นคนที่มีหนักแน่น มั่นคง ไม่ชอบเปลี่ยนแปลง เหมือนการที่มีคู่ครองที่รักเดียวใจเดียวต่อพระรามไม่มีใจให้ผู้ชายคนอื่นในระหว่างที่ห่างกันเป็นเวลานาน จะทำอะไรต้อง

เป็นไปตามขั้นตอน ยึดกติกา กฎเกณฑ์ เช่น ต้องให้พระรามยกทัพมารับตนเองให้สมศักดิ์ศรีถึงจะ กลับเมืองด้วย ซึ่งกลุ่มของหมีจะเชื่อว่าทำอะไรช้า ๆ จะสำเร็จมีประสิทธิภาพ และลำดับสุดท้ายนางสีดาก็ยังมีความเป็นกระตือรือร้น คือเป็นคนกล้าที่จะประจันหน้ากับคำนิทาต่าง ๆ จึงขอพิสูจน์โดยการเดินลุยไฟ กล้าแสดงออกต่อความรักที่มีต่อพระราม มุ่งมั่นจะทำสิ่งใดแล้วต้องทำให้สำเร็จโดยไม่คิดถึงต่อชีวิตว่าถ้าหากโดนไฟไหม้ตนจะได้รับอันตรายเพียงใดจึงถือว่านางสีดาก็ยังมีความเด็ดเดี่ยวแบบกระตือรือร้นอยู่

3.2 นางศรีมาลา

การวิเคราะห์ตัวละครนางศรีมาลาโดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ ในการแสดงละครนอกเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน นางศรีมาลาลุยไฟ มีจุดประสงค์เช่นเดียวกับนางสีดาเพียงแต่มีกระบวนการที่แตกต่างกันตรงการตีบท ลักษณะอารมณ์ของตัวละคร เนื่องจากเป็นนางในวังกับนางทั่วไปทำรำก็จะมีลีลาที่แตกต่างกันออกไป โดยนางศรีมาลาได้กระทำพิธีเดินลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ว่านางไม่ได้พุดโกหก จากการใส่ความของนางสร้อยฟ้า โดยถ้าวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศนั้น พบว่า ลำดับแรกนางศรีมาลาที่มีความเป็นกระตือรือร้นมากที่สุด กล่าวคือเป็นคนกล้าได้กล้าเสียโดยการเดินลุยไฟ เพื่อลบล้างคำใส่ร้ายต่อตนเอง มีความมุ่งมั่น กล้าหาญโดยไม่เกรงกลัวความร้อนของไฟ ลำดับต่อมาที่มีความเป็นหนู คือ ใส่ใจความรู้สึกและอารมณ์ของคนรอบข้างมากกว่าตนเอง เห็นได้จากตอนที่พระพันวษาสั่งประหารชีวิตนางสร้อยฟ้า แต่นางศรีมาลาทูลขอชีวิตไว้เพื่อให้เห็นแก่ลูกในครรภ์ของนางสร้อยฟ้า ทั้งที่เป็นคนที่คิดร้ายกับตนแต่ยังมีความนึกถึงผู้อื่นเสมอ และลำดับสุดท้ายนางศรีมาลาที่มีความเป็นหมี คือมันคงจะทำอะไรต้องเป็นไปตามขั้นตอนตามกฎเกณฑ์ ผิดก็ว่าไปตามผิดแต่ก็ยังมีความใจนักเลงที่เห็นแก่ตัวอยู่บ้าง

3.3 นางมโนห์รา

การวิเคราะห์ตัวละครนางมโนห์ราโดยใช้ทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศ ในการแสดงละครนอกเรื่อง มโนห์รา ตอน มโนห์ราบูชายัญ เป็นการแสดงของนางมโนห์ราในพิธีบูชายัญ แต่ตอนท้ายได้บินหนีกลับเมืองไกรลาศ พิธีกรรมนั้นก็ไม่สำเร็จ ซึ่งนางมโนห์ราเป็นนางกษัตริย์จะมีลักษณะนิสัยหรือบุคลิกเหมือนนกและมนุษย์ผสมกันจึงมีความแตกต่างจากตัวละครนางในเรื่องอื่น หรือการแสดงชุดอื่น ๆ โดยถ้าวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลศาสตร์ 4 ทิศนั้น พบว่า นางมโนห์รา มีความเป็นอินทรีมากที่สุด กล่าวคือ ชอบพูดเจรจาในการต่อรอง มองเห็นภาพรวม เชื่อมโยง จิตคิดไวซึ่งจะเห็นได้จากการคิดเอาตัวรอดโดยการขอปีกและหางก่อนจะทำที่กระโดดเข้ากองไฟแล้วบินหนีไป มีลักษณะกริยาท่าทางรวดเร็ว รักอิสระไม่ชอบให้ใครมาบังคับ ดังในตอนที่ทำวาทิตยวงศ์รับสั่งให้กระทำพิธีบูชายัญแต่นางก็ไม่ทำตาม ชอบสิ่งเหนือความคาดหมายให้คนอื่นคาดไม่ถึง ชอบสนุกสนาน มีสีสัน เช่น การขอร่ายรำเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะทำพิธีบูชายัญ ลำดับต่อมาที่มีความเป็นกระตือรือร้น คือ เป็นคนกล้าหาญ กล้าคิด กล้าลงมือทำไม่ว่าผลจะออกมาอย่างไร แต่นางมโนห์ราก็ทำเพื่อหาทางเอาตัวรอดโดยไม่มีความเกรงกลัว และลำดับสุดท้ายนางมโนห์ราที่มีความเป็นหนู คือ ใส่ใจความรู้สึกและอารมณ์ของคนที่ยรัก คือ พระสุธนและพระมารดาของพระสุธน เห็นได้จากตอนที่ก่อนนางจะเริ่มพิธีได้รำรำ เพื่อกล่าวถึงคนรักเพื่อฝากดูแลทั้งที่ตนเองกำลังจะได้รับความเดือดร้อนแต่ยังมีความนึกถึงผู้อื่นเสมอ

3.4 นางดรสา

การวิเคราะห์ตัวละครนางดรสาโดยใช้ทฤษฎีกลั้วสัตว์ 4 ทิศ ในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ตอน ดรสาแบหลา เป็นการรำที่เกี่ยวกับพิธีกรรมโดยตรง ซึ่งเป็นประเพณีสืบทอดของหญิงสาวชาวฮินดูที่ต้องปฏิบัติ คือ การฆ่าตัวตายและกระโดดเข้ากองไฟตามศพสามี โดยถ้าวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลั้วสัตว์ 4 ทิศนั้น พบว่า นางดรสา มีความเป็นกระตือรือร้นมากที่สุด คือ มีความเด็ดเดี่ยว ความกล้าหาญ การกล้าตัดสินใจและความเสียสละชีวิตของตนเอง กล้าคิดกล้าลงมือทำตามข้อปฏิบัติทางศาสนาและเพื่อความรัก ลำดับต่อมาที่มีความเป็นหนู คือ ด้วยความรักและความซื่อสัตย์ต่อสามี นางจึงขอทำพิธีแบหลาด้วยความเต็มใจโดยไม่ได้อึดอึดบังคับแต่ประการใดไม่ว่าตนเองจะถึงแก่ชีวิตก็ตาม และลำดับสุดท้ายนางดรสาที่มีความเป็นหมี คือ นางดรสาเป็นหญิงที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ด้วยความรักและความซื่อสัตย์ของนางจนยอมฆ่าตัวตาย เนื่องจากเป็นกฎของสังคม นางดรสาเอง กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะนิสัยของนางดรสา ซึ่งเป็นนางในวรรณคดีไทยที่ควรยกย่องและเป็นแบบอย่างในความซื่อสัตย์และจงรักภักดี จึงสามารถสรุปบทบาทของนางดรสา

บทสรุป

ในบทความฉบับนี้ได้นำข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามจุดมุ่งหมายของการวิเคราะห์ตัวละครนางที่เกี่ยวกับไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้ทฤษฎีกลั้วสัตว์ 4 ทิศ โดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา และสังเกตการณ์จากการแสดงของตัวละครนางที่มีการใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงโขนละคร พบว่า สามารถจำแนกประเด็นการวิเคราะห์ได้ 2 ประเด็น คือ

1) ความเป็นมาและจุดประสงค์การใช้ไฟพิธีกรรมของตัวละครนาง ได้แก่ นางสีดา นางศรีมาลา นางมโนห์รา และนางดรสา จากการศึกษาพบว่า แต่ละตัวละครจะมีจุดประสงค์การใช้ไฟพิธีกรรมที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้ 1.1) การพิสูจน์ความบริสุทธิ์ (ลุยไฟ) ที่สะท้อนให้เห็นถึงคติ ความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับตัวละคร เช่น การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน สีดาลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ว่านางซื่อสัตย์ต่อพระรามถึงจะไปอยู่เมืองยักษ์เป็นเวลานาน การแสดงละครนอกเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอน ศรีมาลาลุยไฟ โดยนางถูกใส่ร้ายจากนางสร้อยฟ้าว่ามีชู้นางจึงขอพิสูจน์ตนเองด้วยการเดินลุยไฟ 1.2) การฆ่าหรือประหาร(แบหลา, บูชาญญ) ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยนั้นไม่ค่อยมี เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับการสูญเสียจึงหาชมได้ยาก เช่น ในการแสดงละครในเรื่อง อิเหนา ตอน ดรสาแบหลา เกี่ยวกับพิธีกรรม เรียกว่า “พิธีสตี” ของผู้หญิงฮินดู ประเทศอินเดียที่ทำการบูชาญญตนเองของหญิงหม้ายในพิธีศพของสามีโดยการกระโดดเข้ากองไฟ และการแสดงละครนอกเรื่อง มโนห์รา ตอน มโนห์ราบูชาญญ เพื่อสะเดาะเคราะห์ให้กับพ่อสามี โดยนางมโนห์ราได้รับบูชาญญเข้ากองไฟถวายเป็นครั้งสุดท้ายก่อนบินหนีกลับเมืองไกรลาศ ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงจุดประสงค์การใช้ไฟพิธีกรรมที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไปของแต่ละตัวละครที่จะขึ้นอยู่กับโครงเรื่อง ศาสนา และวัฒนธรรมของการแสดงแต่ละเรื่อง

2) การวิเคราะห์ตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมประกอบการแสดงโดยใช้ทฤษฎีกลั้วสัตว์ 4 ทิศ เพื่อให้รู้จักและเข้าใจตัวละครนั้นมากยิ่งขึ้นโดยเปรียบเทียบกับสัตว์ 4 ชนิด คือ กระตือรือร้น อินทรี หนู หมี ซึ่งถ้าหากทฤษฎีนี้มาใช้

นั้นจึงสามารถวิเคราะห์ตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงได้ 4 ตัว คือ นางสาว นามศรีมาลา นามมโนห์รา และนางดรา ซึ่งสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์บทบาทตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทยโดยใช้ทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศ

ตารางการวิเคราะห์บทบาทตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทย โดยใช้ทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศ				
ตัวละครนาง	กระตัง	อินทรี	หนู	หมี
1.นางสีดา	●	-	●	○
2.นางศรีมาลา	○	-	●	●
3.นางมโนห์รา	○	●	●	-
4.นางดรา	●	-	○	●

หมายเหตุ : ● มาก / ● กลาง / ○ น้อย

การศึกษารolesนางตัวละครนางที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงนาฏศิลป์ไทยโดยใช้ทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศในการวิเคราะห์บทบาทและลักษณะของแต่ละตัวละครว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ที่ต้องกระทำพิธีกรรมที่ใช้ไฟ เพื่อความรักหรือเพื่อคนรัก ถ้านำทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศ มาใช้วิเคราะห์ตัวละครนางสีดา นางศรีมาลา นางมโนห์รา และนางดราที่ใช้ไฟพิธีกรรมในการแสดงจะได้ผลการวิเคราะห์ ดังนี้ 1) นางสีดา จากการแสดงโขน ตอน สีดาลุยไฟ เรื่อง รามเกียรติ์ จากการวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศนั้นโดยจะเรียงลำดับตามชนิดของสัตว์ที่ตรงกับลักษณะของตัวละครนั้นจากมากไปหาน้อย พบว่า นางสีดามีความเป็น กระตัง หนู และหมี 2) นางศรีมาลา จากการแสดงละครนอกตอน สร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ เรื่อง ขุนช้างขุนแผน จากการวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศนั้น พบว่า นางศรีมาลา มีความเป็นกระตัง หนู และหมี 3) นางมโนห์รา จากการแสดงละครนอกตอน บุษายัญ เรื่อง มโนห์รา จากการวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศนั้น พบว่า นางมโนห์รา มีความเป็นกระตัง อินทรี และหนู 4) นางดรา จากการแสดงละครใน ตอน ดราแบหูลา เรื่อง อิเหนา จากการวิเคราะห์ตามในทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศนั้น พบว่า นางดรา มีความเป็นกระตัง หนู และหมี จากผลการวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีกลองสัตว์ 4 ทิศของตัวละครนางทั้ง 4 ตัวที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกัน โดยสามารถสรุปได้ว่าลักษณะและบุคลิกของตัวละครที่โดดเด่นที่สุด คือ นางสีดาและนางศรีมาลาที่มีความเป็นหนูที่เหมือนกัน และที่แตกต่างกัน คือ นางมโนห์ราที่มีความเป็นอินทรี นางดราที่มีความเป็น

กระทิงมากที่สุด จากผลการวิเคราะห์จึงพอสรุปได้ว่าความเหมือนและความต่างนั้นขึ้นอยู่กับภูมิหลังสภาพแวดล้อม สังคม และศาสนาของแต่ละตัวละคร จึงทำให้ต้องแสดงออกในลักษณะนิสัยหรือบุคลิกแบบนั้น และทำให้เราเข้าใจในตัวละครนางทั้ง 4 ตัวมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ธีระวุฒิ ศรีมงคล. (2559). *กมลสัตว์ 4 ทิศ*. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2565, จาก: <https://www.gotoknow.org/posts/608240>.
- นพวรรณ คงชาติพร. (2562). *รูปภาพ ชุด นางศรีมาลาลุยไฟ ละครนอก เรื่อง ขุนช้างขุนแผน*. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2562, จาก: <https://shorturl.asia/eVfB4>.
- นิรมล เจริญหลาย. (2545). *อาศรมศึกษาทางนาฏศิลป์ไทย*. ปริญญาโทบริหารศิลป. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.
- บุญนาค ทรรทรานนท์. (2562). *นาฏลีลาโน้ตรา ภูเขาญ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อินดี้ พรินติ้ง.
- _____. (2562). *รูปภาพชุด ละครนอก ละครใน เรื่อง อิเหนา*. [ออนไลน์]. ค้นเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2562, จาก: <https://shorturl.asia/lGeUl>.
- บุญนาค ทรรทรานนท์. (2562). *ศิลปศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศาสตร์ สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร*. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2562.
- พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2540). *บทละครเรื่องรามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- _____. (2557). *โขน อัจฉริยะนาฏกรรมสยาม*. กรุงเทพฯ : กองการสังคีต กรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. (2535). *บทละครเสภา เรื่อง ขุนช้าง-ขุนแผน ตอนขุนแผนแสนสะท้าน*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : กองการสังคีต กรมศิลปากร.
- _____. (2498). *พระนาง เรื่อง มโนห์รา*. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
- สุนทร ณ รัชสี. (2545). *ปรัชญาอินเดียและลัทธิ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์.